

Short-Term and Long-Term Effects of Sharia Supervision on Banks' Performance

Azam Ahmadyan*

10.30497/ifr.2023.244172.1776

20.1001.1.22518290.1402.12.5.2.9

Abstract

Today, in Islamic societies, the importance of a sharia-based evaluation of banking is recognized more than ever. As a result, many Islamic countries have formed sharia supervision committees and compiled the necessary regulations to determine the duties, responsibilities, and functions of these committees. In Iran, also, in 2022, it was decided to set independent sharia supervisors in banks. What is important is the quantification of the short-term and long-term effects of this presence on the performance of the country's banks. In this article a dummy variable has been defined for sharia supervision, and the criteria of equipping and allocating resources, asset quality, and health rating are used to measure banks' performances. The ARDL model has been used to estimate short-term and long-term relationships. The article's most important findings indicate a negative and significant relationship between sharia supervision and resource allocation and banks' health rating in the short term, and a positive and significant long-term one. Also, sharia supervision does not affect the quality of assets in the short term, but it does have a positive and significant effect in the long term. Hence, in the long run, sharia supervision can reduce the ratio of non-performing loans to total loans.

Keywords: Shariah Supervision; ARDL Model; Camels; Asset Quality.

JEL Classification: C13, C53, G21, G22.

* Assistant Professor, Department of Banking Studies, Monetary and Banking Research Institute, Central Bank, Tehran, Iran. a.ahmadian@mbri.ac.ir 0000-0003-0823-8171

Received: 2023/01/08

Accepted: 2023/05/21

اثرات کوتاه‌مدت و بلندمدت نظارت شرعی بر عملکرد بانک‌ها

اعظم احمدیان*

چکیده

امروزه در جامعه اسلامی، اهمیت ارزیابی عملکرد بانک‌های اسلامی با شرع بیش‌ازپیش شناخته شده است. به‌طوری‌که بسیاری از کشورهای اسلامی، کمیته‌های نظارت شرعی را تشکیل داده و آیین‌نامه‌های لازم برای تعیین وظایف، مسئولیت‌ها و کارکردهای این کمیته‌ها را تدوین نموده‌اند. در ایران نیز در سال ۱۴۰۱، تصمیم بر حضور ناظران شرعی مستقل در بانک‌ها اتخاذ شد. آنچه مهم است، کمی‌سازی اثر کوتاه‌مدت و بلندمدت حضور ناظران شرعی بر عملکرد بانک‌های کشور است. در این مقاله برای نظارت شرعی یک متغیر مجازی تعریف شده و برای اندازه‌گیری عملکرد بانک‌ها از معیارهای تجهیز و تخصیص منابع، کیفیت دارایی و رتبه سلامت استفاده شده است. برای برآورد رابطه کوتاه‌مدت و بلندمدت از مدل ARDL استفاده شده است. مهم‌ترین یافته‌های مقاله بیانگر وجود رابطه منفی و معنی‌دار کوتاه‌مدت بین نظارت شرعی و معیارهای تجهیز و تخصیص منابع و رتبه سلامت بانک‌ها در کوتاه‌مدت و رابطه مثبت و معنی‌دار بلندمدت بین نظارت شرعی و معیارهای تجهیز و تخصیص منابع و رتبه سلامت بانک‌ها است. همچنین نظارت شرعی در کوتاه‌مدت اثری بر کیفیت دارایی ندارد، اما در بلندمدت دارای اثر مثبت و معنی‌دار بر کیفیت دارایی است. به‌طوری‌که در بلندمدت نظارت شرعی می‌تواند نسبت مطالبات غیرجاری به تسهیلات اعطایی را کاهش دهد.

واژگان کلیدی: نظارت شرعی؛ مدل ARDL؛ کملز؛ کیفیت دارایی.

* استادیار، گروه مطالعات بانکداری، پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی، تهران، ایران
a.ahmadian@mbri.ac.ir 0000-0003-0823-8171

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۳۱
مقاله برای اصلاح به مدت ۵ روز نزد نویسندگان بوده است.

مقدمه

حاکمیت شرعی یکی از ویژگی‌های اساسی است که مؤسسات مالی اسلامی و متعارف را متمایز می‌کند. بنابراین، درک مربوط به حاکمیت شرعی در مؤسسات مالی اسلامی مانند بانکداری اسلامی قابل توجه می‌شود. از نظر مدل‌های حاکمیت شرعی^۱ می‌توان آن را به عنوان اهمیت و ضروریات حاکمیت شرعی متمایز و شناسایی کرد. در مورد اینکه چه کسی تصمیم می‌گیرد و با چه منابعی باید حاکمیت شرعی اسلامی انجام شود. علاوه بر این، مسئولیت‌پذیری در برابر چه کسی نیز باید مشخص شود. باین حال، بیشترین نگرانی در مورد حاکمیت شرعی با رویکرد غربی، چارچوب نظارتی متضاد آن است.

جنبه‌های ماهیت حاکمیت شرعی اسلامی، قوانین اسلامی است که شامل زندگی، اخلاق و اجتماعی است و صلاحیت کیفری و مدنی را نیز در برمی‌گیرد. برخی از اصول اخلاقی مانند حقیقت، انصاف و عدالت، ماهیت مسئولیت‌های شرعی، اولویت‌های جامعه و برخی استانداردهای خاص حکمرانی تعریف شده است. ثانیاً، اصول اقتصادی و مالی اسلامی از لحاظ ارائه مقررات اخلاق کسب‌وکار، تأثیر مستقیمی بر رویه‌ها و سیاست‌های حاکمیت شرعی دارد. این باید شامل زکات، نهی از ربا، احتکار، و شروع به توسعه یک نظام اقتصادی مبتنی بر تقسیم سود و زیان باشد (Ulfi, 2020).

ویژگی قطعی بانکداری اسلامی، رواج هیأت نظارت شرعی متشکل از علمای شریعت است. این هیأت بر فعالیت‌های عملیاتی بانک‌های اسلامی تأثیر می‌گذارد (Iqba, Ahmad & Khan, 1998). کارشناسان شریعت در عملکرد بانک‌های اسلامی نقش اساسی دارند (Siddiqi, 2006)، اگرچه حاکمیت مبتنی بر شریعت دارای محدودیت‌های متعددی است. نظیر کمبود کارشناسان خبره، انطباق دوگانه و غیره.

حاکمیت شرعی به عنوان یک سیستم کنترل کلی عمل می‌کند که تضمین می‌کند تمام معاملات و فعالیت‌های مؤسسات مالی اسلامی و بانک‌ها با اصول شریعت مطابقت دارد (Haridan, Hassan & Karbhari, 2018). به جز مواردی که صراحتاً در احکام شرعی نهی شده است، هر امر اقتصادی جایز است (Kamali, 2000). بانک‌های متعارف متشکل از هیأت حاکمه تک‌لایه با هیأت‌مدیره و مدیران اجرایی هستند، در حالی که بانک‌های اسلامی یک‌لایه اضافی به عنوان هیأت نظارت شرعی برای نظارت بر فعالیت‌های شرعی

1. Shaiah Corporate Governance (SCG)

دارند. نقش هیأت نظارت شرعی این است که نظارت کند آیا بانک‌های اسلامی با هرگونه فعالیت ممنوعه معامله می‌کنند یا خیر (Mollah & Zaman, 2015).

در ایران نیز ضوابط ناظر بر نظارت و تطبیق شرعی در مؤسسات اعتباری، مصوبه شماره ۰۶۱۵۱۴/۰۱ مورخ ۱۴۰۱/۰۶/۱۴ توسط دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی مطرح شده و به بانک‌ها ابلاغ گردیده است. این مصوبه مشتمل بر ۹ بند است که کارکردها و وظایف ناظران شرعی را به این شرح زیر کرده است:

- بررسی و تأیید شیوه‌های تجهیز و تخصیص منابع؛
- بررسی و تطابق مقررات مرتبط با شیوه‌های تجهیز و تخصیص منابع با ضوابط فقه اسلامی و بانکداری بدون ربا؛
- ارائه گزارش مربوط به بررسی ناظر شرعی به هیأت‌مدیره؛
- پیگیری اجرایی شدن برنامه‌های آموزشی، ترویجی و تبلیغاتی در حوزه بانکداری اسلامی؛
- شرکت در جلسات و ارائه گزارش عملکرد هر ۴ ماه یک‌بار.

اندازه‌گیری اثر ناظر شرعی بر عملکرد بانک‌ها، موضوعی است که حلقه مفقوده مطالعات داخلی است. اندازه‌گیری این اثر از آنجا اهمیت دارد که مهم‌ترین هدف ناظران شرعی، بهبود عملکرد بانک‌ها در راستای انطباق با شرع است. این سؤال مطرح می‌شود که آیا در کوتاه‌مدت این هدف قابل دسترسی است. آیا اثر حضور ناظران شرعی در بانک‌ها، در کوتاه‌مدت متفاوت از بلندمدت است. برای پاسخ به این دو سؤال، در این مقاله با به‌کارگیری داده‌های صورت مالی بانک‌های کشور در دوره زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۰ ابتدا مدل مناسب از عوامل اثرگذار بر عملکرد بانک‌ها طراحی شده است، سپس با طراحی یک متغیر مجازی بر نظارت شرعی (در دوره ۱۳۷۰-۱۴۰۰ صفر و پس‌از آن (از ۱۴۰۱ تا ۱۴۲۰) (یک) برای دوره زمانی ۱۴۰۱ تا ۱۴۲۰ پیش‌بینی صورت گرفته است. به همین منظور از مدل ARDL استفاده شده است. مدل ARDL، امکان بررسی اثرات کوتاه‌مدت و بلندمدت را فراهم می‌کند. این مطالعه نکاتی را مدنظر قرار داده که آن را از سایر مطالعات داخلی و بین‌المللی متمایز می‌سازد. در این مطالعه سعی شده با در نظر گرفتن متغیر نظارت شرعی و مدل ARDL اثر کوتاه‌مدت و بلندمدت نظارت شرعی بر عملکرد بانک‌ها بررسی شود. در

مطالعات بین‌المللی برای اندازه‌گیری عملکرد بانک‌ها، از معیار سودآوری استفاده شده است. در این مقاله با توجه به کارکردهای ناظر شرعی بر اساس مصوبه دبیرخانه شورای فقهی، اثر نظارت شرعی بر تجهیز و تخصیص منابع، بر کیفیت دارایی‌ها و رتبه سلامت بانک‌ها بررسی شود.

ساختار مقاله به این شرح است که در بخش دوم ادبیات مربوط به کارکرد، وظایف، مسئولیت‌ها و اهمیت وجود نظارت شرعی بیان شده است و در بخش سوم، مطالعات تجربی در خصوص کمی‌سازی اثر وجود کمیته نظارت شرعی بر عملکرد بانک‌ها بررسی شده است. داده‌های موردنیاز و آزمون‌های ضروری برای سنجش صحت مدل‌های موردنظر مقاله و نتایج حاصل از برآورد مدل‌های موردنظر در بخش چهارم بررسی شده است و در بخش پنجم نیز جمع‌بندی و پیشنهادهای مقاله بیان شده است.

۲. ادبیات نظری

۲-۱. کارکرد و وظایف هیأت نظارت شرعی

مؤسسات مالی اسلامی توسط یک نهاد کنترل قانونی به نام هیأت نظارت شرعی^۱ هدایت می‌شوند. هدف هیأت نظارت شرعی این است که اطمینان حاصل شود که مؤسسات مالی مطابق با شریعت عمل می‌کنند و معمولاً متشکل از تعدادی حقوقدان هستند که در مورد هرگونه سؤالی که مؤسسات مالی ممکن است داشته باشند توضیحاتی ارائه می‌دهند (Usmani, 2001). هیأت نظارت شرعی متشکل از مشاوران شرعی هستند که توسط مؤسسات مالی استخدام می‌شوند و به‌عنوان یک نهاد کنترل داخلی در سازمان عمل می‌کنند، بنابراین اعتبار مؤسسات را در نزد مشتریان خود افزایش داده و اعتبار اسلامی آن‌ها را تقویت می‌کنند.

حضور هیأت شرعی در بانک‌های اسلامی به‌عنوان پیش‌نیاز پذیرش در انجمن بین‌المللی بانک‌های اسلامی^۲ تعیین شد. خصوصیات کلی هیأت شرعی در یک سند از سوی انجمن بین‌المللی بانک‌های اسلامی توسط النگار^۳ (۱۹۸۰م) شرح داده شد. براساس این سند، هیأت شرعی باید متشکل از تعدادی از اعضای فقها و رجال فقه و حقوق تطبیقی

1. Shari'ah Supervisory Boards (SSBs)

2. IAIB

3. El-Nagar

که اعتقاد راسخ به ایده بانک‌های اسلامی داشته باشند، تشکیل شود. برای اطمینان از آزادی اظهارنظر هیأت‌مدیره، اعضای هیأت‌مدیره نباید به‌عنوان کارکنان در بانک مشغول به‌کار باشند و همچنین باید تابع اختیارات هیأت‌مدیره نباشند. هیأت‌مدیره باید توسط مجمع عمومی منصوب شود و مجمع عمومی حق‌الزحمه آن‌ها را تعیین کند؛ و درنهایت طبق سند انجمن بین‌المللی بانک‌های اسلامی، هیأت‌مدیره دارای ابزار و اختیارات مشابهی با حساب‌برسان حساب‌ها است.

باناگا، ری و تامکینز^۱ (۱۹۹۴م) کارکرد هیأت نظارت شرعی را به‌صورت زیر فهرست کرده است:

- پاسخ‌گویی به سؤال‌هایی که از سوی جامعه در خصوص عملیات بانکداری اسلامی مطرح می‌شود.
- صدور آراء رسمی حقوقی براساس موازین شرعی و استعلامات ارائه‌شده توسط مدیریت بانک یا هر ذی‌نفع دیگر.
- بررسی و بازنگری کلیه معاملاتی که بانک با مشتریان انجام می‌دهد تا اطمینان حاصل شود که آن‌ها مطابق شرع هستند. در صورتی که معامله یا معامله‌ای با موازین شرعی مغایرت داشته باشد، چنین معاملاتی مورد تأیید نخواهد بود.
- بررسی پژوهشگران در هر موضوع خاص و اعلام نظر آن‌ها.
- برگزاری جلسات منظم برای بحث در مورد کلیه سؤال‌های دریافتی. صورتجلسه این جلسات معمولاً ضبط می‌شود.
- دریافت استعلام از مدیریت یا سایرین و ارائه آن به هیأت‌مدیره.
- تهیه پیش‌نویس نظرات و تحویل آن‌ها به تمامی علاقه‌مندان.
- صدور نظر به‌صورت نهایی در صورتی که هیأت نظارت، نظر دومی در مورد موضوع نداشته باشد.
- تنظیم قرارداد با همکاری مشاور حقوقی بانک.
- مشارکت در تهیه پیش‌نویس مصوبات، تصمیمات و دستورات ارائه‌شده توسط بانک و تهیه یادداشت‌های توضیحی آن.

- تهیه مطالعات و تحقیقات لازم برای هدایت منابع زکات به سمت مستحقان و تعیین میزان یا درصدی که در پرتو احکام شرعی می‌توان از منابع زکات سرمایه‌گذاری کرد.
- انجام بررسی فنی و پیگیری برای اطمینان از اجرای کنترل‌های شرعی توسط بانک، شعب و شرکت‌های وابسته به آن.

بنابراین نقش هیأت نظارت شرعی، مشابه نقش حسابرسان است. حتی اگر مؤسسه مالی به آن‌ها غرامت می‌دهد، انتظار می‌رود اعضای هیأت نظارت شرعی استقلال خود را حفظ کنند. درست مانند حسابرسان، هیأت نظارت شرعی در پایان سال تأیید می‌کند که آیا عملیات مؤسسات مالی با شریعت مطابقت دارد یا خیر. این وظیفه شامل بررسی محصولات و سیاست‌های مؤسسه مالی و تصمیم‌گیری در مورد اینکه آیا ابزار مالی جدید معرفی شده توسط سازمان از نظر شرعی قابل قبول است یا خیر.

لوئیس و الگاد^۱ (۲۰۰۱م) بیان کردند، زمانی که هیأت نظارت شرعی احساس می‌کند که یک تراکنش ممکن است به‌طور کامل با شریعت مطابقت نداشته باشد، یا ناقض شریعت باشد، هیأت‌مدیره باید راه‌های جایگزینی برای ایجاد تطابق معامله با شریعت بیابد. اگر هیچ پیشنهاد جایگزینی ارائه نشود، معامله نباید پردازش شود. باین‌حال، اگر معامله انجام شده باشد و بعداً مشخص شود که این معامله خلاف شرع بوده، هیأت نظارت شرعی باید نظر مشروط خود را به سهامداران اعلام کند و مدیریت اقدامات لازم را انجام دهد تا درآمد حاصل از آن معامله را از حساب درآمد خارج کند. و آن را به یک حساب خیریه توزیع کند. بنابراین یک جریمه مالی بالقوه برای عدم رعایت و همچنین تبلیغات نامطلوب وجود دارد.

از نظر تنوری، اگر هیأت نظارت شرعی از تأیید یک محصول امتناع کند، مؤسسه مالی باید به‌طور خودکار آن محصول را حذف کند. همچنین در تنوری، هیأت نظارت شرعی یک حسابرسی مذهبی از تمام حساب‌ها انجام می‌دهد (Warde, 2000). اما واقعیت پیچیده‌تر است. نظرسنجی انجام شده توسط وارد^۲ (۱۹۹۸م) نشان داد که در بسیاری از

1. Lewis & Algaoud
2. Warde

موارد بررسی به‌عنوان یک موضوع معمولی تلقی می‌شود و هیأت‌مدیره تصمیماتی را که قبلاً توسط مدیریت بانک گرفته‌شده را تأیید می‌کند.

نقش دقیق هیأت نظارت شرعی بین مؤسسات متفاوت است. اگرچه هیأت نظارت شرعی رویه‌های نظارتی مشابهی دارند. تفاوت‌هایی در تفسیر وجود دارد (Karim, 1990, p. 39). چالش‌هایی در ارتباط با هیأت نظارت شرعی مطرح شده است. یکی در رابطه با استقلال آن‌هاست. از آنجایی که اعضای هیأت نظارت شرعی، از مؤسسه مالی حقوق دریافت می‌کنند، به‌نظر می‌رسد که احتمال تضاد منافع وجود دارد. نگرانی این است که اعضای هیأت نظارت شرعی، ممکن است عملیات مشکوک را برای اطمینان از فعال ماندن آن‌ها در هیأت‌مدیره قانونی کنند.

موضوع دیگر رابطه بین هیأت نظارت شرعی، و حساب‌رسان خارجی است. برخی از ناظران بر این باورند، از آنجایی که هیأت نظارت شرعی در مؤسسات مالی حضور دارند، حساب‌رسان خارجی صلاحیت مشارکت در نظارت مذهبی را ندارند. برخی دیگر استدلال می‌کنند که حساب‌رسان خارجی ضروری هستند، زیرا آن‌ها به‌عنوان یک نهاد کنترل خارجی عمل می‌کنند که تضمین می‌کند مؤسسات مالی به شریعت پایبند هستند (Usmani, 2001). در مطالعات انجام شده توسط آگود و لویس^۱ (۱۹۹۷-۱۹۹۹) مشخص شد که بانک‌های اسلامی هیچ تعامل رسمی بین هیأت نظارت شرعی و حساب‌رسان خارجی ندارند.

همچنین سؤالاتی در مورد نیاز به هیأت نظارت شرعی پرسیده شده است. با توجه به اینکه کارکنان مؤسسات مالی اکنون می‌توانند به آخرین برنامه‌های تحقیقاتی و آموزشی مرتبط با امور مالی اسلامی از سازمان‌هایی مانند مؤسسه بانکداری و بیمه اسلامی دسترسی داشته باشند، حضور هیأت نظارت شرعی از نظر برخی محققان به‌عنوان انجام یک امر رسمی و نه یک کنترل فعال تلقی می‌شود (Warde, 2000).

در رابطه با رشد جهانی و کاربرد مالی اسلامی، انتقاد عمده این است که عملکرد مؤسسات مالی دارای هیأت‌های شرعی، خود بر تفاوت‌های کاربرد می‌افزاید. این امر توافق بر سر محصولات و رویه‌های قابل قبول جهانی را دشوار می‌کند. به‌عنوان مثال، برخی از

مؤسسات مالی سود را تضمین می‌کنند و به‌طور مؤثر عامل ریسک را از معاملات مالی خارج می‌کنند. بنابراین بازده تضمین‌شده به‌جای پرداخت حلال، شبیه بهره است. کارکرد هیأت نظارت شرعی در سه حوزه اصلی قرار دارد: حسابرسی قبل از انجام عملیات بانکی، حسابرسی پس از انجام عملیات بانکی، و محاسبه و پرداخت زکات. مطابق با استاندارد حاکمیت سازمان حسابرسی و حسابداری مؤسسات مالی اسلامی^۱، بیان شده است که هیأت نظارت شرعی، مسئول انجام ممیزی قبل و بعد از انجام عملیات بانکی است که به آن امکان می‌دهد توجیه کند که عملکرد مؤسسه مالی اسلامی، تا چه حد با اصول شریعت مطابقت دارد. مفهوم انطباق از منظر شرعی از نظر دامنه بسیار گسترده‌تر است، زیرا مطابقت آن در تمام جنبه‌های رفتار مسلمانان از جمله معاملات مالی آن‌ها اعمال می‌شود. یک مؤسسه مالی اسلامی باید از مشارکت آگاهانه در معاملاتی که هر یک از الزامات قانونی شرعی را نقض یا دور می‌زند، اجتناب کند تا در معرض ریسک انطباق قرار نگیرد (Muhamad, 2010).

در مورد فرآیند حسابرسی، در اکثر مؤسسات مالی اسلامی، در سراسر جهان، دو حسابرس وجود دارند که دو گزارش متفاوت از صورت‌های مالی دارند. یک حسابرس حسابرس خارجی است که به‌طور سنتی شناخته می‌شود و دیگری مشاور شرعی است که به‌عنوان حسابرس اسلامی یا مذهبی نیز عمل می‌کند. با این حال، هر دو حسابرس خارجی و مشاور شرعی در حالت ایده‌آل باید از یک بدن‌سازمانی باشند، زیرا اسلام هیچ‌گونه جدایی بین کسب‌وکار و مذهب را به رسمیت نمی‌شناسد (Abdel Karim, 1993).

عبدالله^۲ (۱۹۹۴م) انواع هیأت نظارت شرعی را به چهار نوع تقسیم کرده است: «مشاور شرعی»^۳، «هیأت نظارت شرعی»^۴، «اداره فتوا و تحقیقات»^۵، «هیأت نظارت عالی شرعی مرکزی»^۶. مشاور شرعی و هیأت نظارت شرعی وظایف خود را به‌صورت پاره‌وقت انجام می‌دهند. آن‌ها معمولاً جلسات هفتگی، دوهفته‌ای یا ماهانه با بخش‌های مربوطه یا کارکنان بانک تشکیل می‌دهند. برخلاف این دو مدل، کارکنان اداره فتوا و تحقیقات، تمام‌وقت

1. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions for Islamic Financial Institutions (AAOIFI)
2. Abdallah
3. Shariah consultant
4. Shariah Supervisory Board
5. Department of Fatwa and Research (DFR)
6. Central Higher Shariah Supervisory Board

هستند و این بخش به صورت روزانه و با همکاری همه ارگان‌های بانک وظایف خود را انجام می‌دهد. اداره فتوا و تحقیقات یک نوآوری مربوط به کشور سودان است. در همین حال، نوع چهارم برای اولین بار توسط انجمن بین‌المللی بانک‌های اسلامی در سال ۱۹۸۳ میلادی به منظور انجام روابط عالی کنترل و نظارت تأسیس شد. مورد دوم در سودان برای ایجاد هیأت عالی نظارت بر شریعت صورت گرفت که یک نهاد مستقل است که مقر آن در بانک مرکزی است.

علاوه بر این، لاهسنا^۱ (۲۰۱۰م) استدلال کرد که هر مؤسسه مالی اسلامی دارای یک شورا یا هیأتی به نام هیأت نظارت شرعی است. این هیأت نظارت به عنوان ناظر بر فعالیت‌های بانک‌های اسلامی به منظور حصول اطمینان از انجام کلیه فعالیت‌ها بر اساس اصول الهی است. از آنجایی که هیأت‌ها مسئولیت بزرگی دارند، مهم این است که فقط دانش‌پژوهان عالی‌رتبه در این هیأت‌ها منصوب شوند. کاربرد روزانه شریعت توسط هیأت‌های مذهبی دوچندان است. اول، هیأت مذهبی عملیات مؤسسه مالی اسلامی را بررسی می‌کند تا اطمینان حاصل کند که آن‌ها با شریعت مطابقت دارند. دوم، یک مؤسسه مالی اسلامی موظف است رویه‌های عملیاتی را ایجاد کند تا اطمینان حاصل شود که هیچ شکلی از سرمایه‌گذاری یا فعالیت تجاری انجام نمی‌شود که از قبل توسط هیأت شرع تأیید نشده باشد.

۲-۲. وظایف و مسئولیت‌های هیأت شرعی

مطالعات در خصوص وظایف و مسئولیت‌های هیأت شرعی بیانگر این است که مدیران بانک از مشاوران شرعی انتظار دارند که از نظر قانونی، اجتماعی و مذهبی در قبال ذی‌نفعان خارجی مانند سپرده‌گذاران، سهامداران، سازمان‌های نظارتی، مشتریان و عموم مسلمانان مسئولیت بیشتری داشته باشند. همچنین شواهدی را ارائه کرد که مدیران بانک‌ها ترجیح می‌دهند مشاوران شرعی توسط بانک مرکزی منصوب شوند و باید به بانک مرکزی گزارش دهند. همچنین نیاز است مقررات مناسب در مورد نقش و عملکرد مشاوران شرعی تدوین شود تا اعتبار بیشتری به شیوه‌های صنعت مالی اسلامی بدهند (Abdul Rahim & Bakar, 2004).

پس از آن، برای دستیابی به اثربخشی در نظارت شرعی، بسیار ضروری است که هیأت شرعی کل جنبه‌های مربوط به عملکرد مؤسسات مالی اسلامی را بررسی کند، زیرا مسئولیت هیأت‌مدیره اطمینان از اینکه کل جنبه‌ها بر اساس شرع انجام می‌شود، ضروری است. بنابراین مشاوران شرعی در انجام وظایف خود باید بر اساس اعتقادات دینی مقرر در قرآن، سنت و اجماع (اجماع علما) هدایت شوند که از هر قواعد قانونی ارزش بیشتری دارد (Abdel Karim, 1993). نظارت شرعی صرفاً به ارائه نظرات شرعی یا صدور فتوا یا توصیه‌ها قبل از راه‌اندازی برخی محصولات توسط مؤسسه مالی اسلامی محدود نمی‌شود، بلکه بررسی و حسابرسی محصولات پس از راه‌اندازی محصولات یا طرح‌ها واقعاً اجباری است (Triyanta & Hassan, 2011).

علاوه بر این، سازمان حسابرسی و حسابداری بانک‌های اسلامی، مجموعه‌ای از چارچوب قانونی را برای اطمینان از مطابقت محصول و عملیات مؤسسات مالی اسلامی با اصول شریعت ارائه کرده است. اعضای هیأت شرعی به‌عنوان افرادی که برای انجام این امر تعیین شده‌اند، دارای وظایف و مسئولیت‌هایی بوده‌اند که شامل جنبه‌های زیر است:

- برنامه‌ریزی رویه‌های بازنگری که توسط بانکداری و مؤسسات مالی اسلامی اتخاذ شود.
- بررسی و تهیه مقاله‌های کاری.
- مستندسازی نتیجه‌گیری و گزارش پس از تکمیل بررسی.

مدیریت موظف است به‌طور دوره‌ای گزارش دهد و به هیأت شریعت گواهی دهد که سرمایه‌گذاری‌های واقعی و فعالیت‌های تجاری انجام‌شده توسط مؤسسه مطابق با برگه‌هایی است که قبلاً توسط هیأت شرعی تأیید شده است. از نظر حفیض‌الدین^۱ (۲۰۰۳م) هیأت نظارت شرعی وظایف زیر را برعهده دارد:

- کنترل و نظارت بر عملکرد بانک همراه با محصولات آن به‌نحوی که تا مطابق شرع باشد.
- جامعه‌پذیری^۲، به‌ویژه بانک اسلامی و به‌طور کلی اقتصاد اسلامی.

1. Hafidhuddin
2. Sociability

- گفتمان و توسعه ارزش‌های اسلامی در بانک اسلامی یا سایر مؤسسات مالی اسلامی.

جزئیات شرح وظایف و مسئولیت‌های اصلی کمیته شرعی در کشور مالزی که توسط لاهساسنا^۱ (۲۰۱۰م) به شرح زیر است:

- مشاوره به هیأت در مورد مسائل شرعی در عملیات کسب و کار آن. کمیته شرعی باید به هیأت در مورد مسائل شرعی مشاوره دهد تا اطمینان حاصل شود که عملیات تجاری مؤسسه مالی اسلامی همیشه با اصول شرع مطابقت دارد.

- تأیید دستورالعمل‌های انطباق با شریعت.

مؤسسه مالی اسلامی، باید یک کتابچه راهنمای انطباق با شرع داشته باشد. راهنما باید نحوه ارائه یا درخواست مشاوره به کمیته شریعت، نحوه برگزاری جلسه کمیته شرعی و نحوه انطباق با هر تصمیم شرعی را مشخص کند. دفترچه راهنما باید توسط کمیته شرعی تأیید شود.

- تأیید و اعتبار اسناد مربوطه:

آ. برای اطمینان از مطابقت محصولات مؤسسات مالی اسلامی با اصول شریعت در تمام جنبه‌ها.

کمیته شرعی باید موارد زیر را تأیید کند:

ب. شرایط و ضوابط مندرج در فرم پیشنهاد، قرارداد، موافقت‌نامه یا سایر اسناد قانونی مورد استفاده در اجرای معاملات؛ و

ج. کتابچه راهنمای محصول، تبلیغات بازاریابی، تصاویر فروش و بروشورهای مورد استفاده برای توصیف محصول.

- کمک به اشخاص مرتبط در مورد مسائل شرعی در صورت درخواست اشخاص مرتبط مؤسسات مالی اسلامی مانند مشاور حقوقی، حسابرس یا مشاور آن می‌توانند در مورد مسائل شرعی از کمیته شریعت مشاوره بگیرند. انتظار می‌رود کمیته شرعی به آن‌ها کمک کند تا اصول شرع رعایت شود.

- برای مشاوره در مورد موضوعاتی که باید به شورای مشورتی شریعت- در مالزی یا سایر شورای مجاز مشابه ارجاع شود، کمیته شرعی باید به مؤسسات مالی اسلامی توصیه کند که در مورد هر موضوع شرعی که توسط شورای مشورتی مالزی حل و فصل نشده یا تأیید نشده است، با آن شورا، مشورت کند.
- ارائه نظر کتبی شرعی:
 - آ. کمیته شرعی موظف است هر نظری را که داده می‌شود ثبت کند. به‌ویژه، کمیته باید نظرات شرعی کتبی را در شرایط زیر تهیه کند:
 - ب. جایی که مؤسسه مالی شرعی برای مشاوره به شورای مشورتی شرعی یا سایر شورای مجاز مشابه مراجعه می‌کند.
 - ج. درجایی که مؤسسه مالی اسلامی درخواست‌هایی را برای تأیید محصول جدید مطابق با دستورالعمل‌های تأیید محصول صادرشده توسط بانک مرکزی به بانک مرکزی ارائه می‌دهد.
- برای کمک به شورای شرعی یا سایر شورای مجاز مشابه در مورد مرجع برای مشاوره کمیته شرعی، مسائل شرعی مربوط و توصیه‌هایی مربوط به تصمیم‌گیری، باید توسط ادبیات فقهی شرعی مرتبط از منابع معتبر پشتیبانی شود. همچنین انتظار می‌رود کمیته شرعی کشور مالزی یا سایر شورای مجاز مشابه در مورد هر موضوعی که توسط مؤسسه مالی اسلامی ارجاع می‌شود کمک کند. پس از اخذ هرگونه توصیه از سوی هیأت نظارت شرعی یا سایر شورای مجاز مشابه، کمیته شرعی باید اطمینان حاصل کند که تمام تصمیمات این هیأت به‌درستی توسط مؤسسه مالی اسلامی اجرا می‌شود.

۲-۳. اهمیت هیأت نظارت شرعی

هیأت نظارت شرعی برای اطمینان از انطباق عملیات فعلی مؤسسه مالی اسلامی با اصول شریعت مهم است. بنابراین، شاخص‌های زیر می‌تواند یکپارچگی هیأت نظارت شرعی را افزایش دهد تا سطح اعتماد جامعه مسلمانان را نسبت به مؤسسات مالی اسلامی افزایش دهد (Arsyanti, 2010).

الف. فردی انتخاب شود که در زمینه حسابداری تخصص داشته باشد. این معیار از این جهت مهم است که هیأت مدیره درک قوی از آنچه در عملیات روزانه واحدها اتفاق می افتد داشته باشد. دانش در اصول شرعی، همراه با دانش در کسب و کار، حسابداری یا امور مالی به هیأت مدیره کمک می کند تا در هنگام تصمیم گیری از استقلال بالایی برخوردار باشد.

ب. هیأت نظارت شرعی با کمیته حسابرسی یا حسابرس خارجی برای بررسی صورت های مالی ملاقات می کند. هیأت نظارت شرعی در واقع باید با حسابرس خارجی بررسی و تبادل نظر داشته باشد. آن ها باید با کمیته حسابرسی یا حسابرس خارجی نه تنها برای بررسی صورت مالی، بلکه برای بررسی کلی عملیات کسب و کار ملاقات کنند.

ج. جزئیات فعالیت های هیأت نظارت شرعی: تعداد جلسات هیأت مدیره در یک سال و جزئیات حضور هریک از اعضا در جلسات افشا می شود. چنین اطلاعاتی باید در گزارش سالانه افشا شود تا سهامداران از انجام معاملات با بانک های اسلامی اطمینان بیشتری داشته باشند. با افشای تعداد مجامع برگزار شده سالانه، سهامداران این اطمینان را خواهند داد که هیأت مدیره وظایف خود را در حصول اطمینان از انجام فعالیت های سازمان با الزامات شرعی انجام داده است.

د. اعضای کمیته نظارت شرعی به طور متوسط حداقل در ۷۵ درصد از جلسات شرکت می کنند. انتظار می رود هر یک از اعضای هیأت نظارت شرعی حداقل در ۷۵ درصد از جلسات برگزار شده در سال شرکت کنند. مهم است که در گزارش خود تعداد جلسات برگزار شده در طول سال، حضور هریک از اعضا و همچنین شرح وظایف آن ها را افشا کنند.

هـ. هیأت نظارت شرعی یک نهاد مستقل است: یکی از دو مشکلی که سیستم گزارشگری مالی بانک های اسلامی با آن مواجه است، استقلال هیأت نظارت شرعی است. کمیته نظارت شرعی داخلی (انتصاب شده توسط بانک)، ممکن است مستقل از مدیریت مؤسسه مالی اسلامی نباشد، حتی اگر تلاش زیادی برای مستقل بودن داشته باشد.

۳. مروری بر پیشینه‌ها

مرور ادبیات در خصوص بررسی رابطه بین نظارت شرعی و عملکرد بانک‌ها بیانگر این است که در همه مطالعات سودآوری به‌عنوان معیار عملکرد در نظر گرفته شده است. همچنین در همه مطالعات وجود نظارت شرعی به‌عنوان مهم‌ترین عامل در بهبود کیفیت خدمات بانکی بیان شده است. به‌طوری‌که فقدان نظارت شرعی در عملیات بانکی باعث شده است، سپرده‌گذاری و عرضه تسهیلات شرعی نباشد به این مفهوم که به سپرده‌گذاری در بانک‌های اسلامی سود ثابت پرداخت می‌شود. همچنین برای عرضه تسهیلات نیز نرخ سود بدون توجه به ریسک مشتریان در نظر گرفته می‌شود. از جمله مطالعاتی که ضرورت نظارت شرعی را بررسی نموده می‌توان به کریم و شراتا^۱ (۲۰۲۰) اشاره نمود که در مقاله‌شان، میزان رعایت شریعت در عملکرد بانک‌های اسلامی در بنگلادش مورد ارزیابی قرار گرفته است. یافته‌های تحقیق بیانگر این است که اگرچه اکثر بانک‌های اسلامی سیاست سپرده شرعی دارند، اما نرخ سود ثابتی را ارائه می‌دهند که خلاف شرع است. در صورت سرمایه‌گذاری، عدم انطباق قابل توجهی در قرارداد مشارکت مشاهده می‌شود، اگرچه در قراردادهای مضاربه، اجاره و قرض‌الحسنه سطح متوسطی از انطباق وجود دارد. بالاترین سطح عدم انطباق در حسابرسی سالانه مبتنی بر شرع مشاهده می‌شود. دلایل اصلی عدم انطباق عبارتند از فقدان دستورالعمل‌های شرعی اجباری، فقدان مقامات علمی شرعی، انطباق ممیزی دوگانه، عدم وجود مجازات برای عدم رعایت و برخی عوامل خارجی دیگر. اگر بانک مرکزی و سایر نهادهای نظارتی به اندازه کافی برای ایجاد یک دستورالعمل واحد برای همه بانک‌های اسلامی فعال در بنگلادش نگران باشند، پیروی از شریعت برای بانک‌های اسلامی آسان‌تر خواهد بود. از طرف دیگر مطالعات بیانگر وجود رابطه مثبت بین ارتباطات سیاسی، اعضای هیأت نظارت شرعی و عملکرد بانک‌ها است (Gati & Basuki, 2020). همچنین نتایج حاصل از تحقیقات بیانگر این است که هیأت نظارت شرعی در صورتی که نقش اجرایی داشته باشند بهتر از زمانی که مشاور هستند می‌توانند به بهبود عملکرد بانک‌ها کمک نمایند (Mollah & Zaman, 2015).

برخی از مطالعات تأثیر اندازه هیأت نظارت شرعی، تعداد جلسات این هیأت، آموزش و دوگانگی در سمت‌های اعضای این کمیته و تحصیلات اعضا را مورد بررسی قرار داده و

اثر این متغیرها را بر سودآوری بررسی کرده‌اند. نتایج حاصل از این مطالعات بیانگر این است که تعداد متغیر جلسات، دوگانگی در موقعیت‌های هیأت نظارت شرعی، اندازه این هیأت و سودآوری به‌طور قابل‌توجهی بر عملکرد بانک‌های اسلامی تأثیر می‌گذارد. اگرچه تحصیلات این هیأت اثری بر عملکرد بانک‌ها نداشته است (Meutia & Aryani, 2019). ترکیب هیأت نظارت شرعی نیز بر عملکرد بانک‌ها اثرگذار است. در این خصوص رحمان و بوکایر^۱ (۲۰۱۳) و مسلح‌السارتاوی^۲ (۲۰۱۹م) رابطه بین ترکیب هیأت نظارت شرعی و عملکرد بانک‌های اسلامی را در کشورهای منطقه خلیج فارس بررسی کرده‌اند. نتایج بررسی بیانگر وجود رابطه منفی و معنی‌دار بین ترکیب هیأت نظارت شرعی و عملکرد بانک‌های اسلامی است. از معیار سودآوری به‌عنوان معیار عملکرد بانک‌ها استفاده شده است.

با توجه به اهمیت موضوع اندازه‌گیری اثرات کمیته نظارت شرعی بر عملکرد بانک‌ها در مقاله حاضر سعی شده به جنبه‌های کمی حضور ناظران شرعی در بانک‌ها توجه شود. این مقاله سعی نموده با بررسی اثرات کوتاه‌مدت و بلندمدت نظارت شرعی بر عملکرد بانک‌ها گامی دیگر در مطالعات مرتبط بردارد. ضمن آنکه در مطالعات بین‌المللی از معیارهایی نظیر سودآوری برای بررسی اثر نظارت شرعی بر عملکرد بانک‌ها استفاده کرده‌اند. همچنین این مقاله سعی نموده، عملکرد بانک‌ها را از سمت عرضه و تقاضا موردبررسی قرار دهد.

۴. روش‌شناسی پژوهش

۴-۱. دوره موردبررسی، متغیرها و مدل موردنظر مقاله

آیین‌نامه نظارت شرعی در سال ۱۴۰۱ از سوی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به بانک‌ها ابلاغ شده است. بنابراین برای بررسی اثر نظارت شرعی بر عملکرد بانک‌ها، در این مقاله از روش ARDL برای پیش‌بینی اثرات استفاده شده است. به‌این‌ترتیب که داده‌های موردنیاز در شبکه بانکی^۳ و متغیرهای کلان اقتصادی برای دوره زمانی ۱۳۷۰-۱۴۰۰

1. Rahman & Bukair

2. Musleh Alsartawi

۳. با توجه به اینکه برای محاسبه رتبه سلامت نیازمند صورت مالی بانک‌ها اعم از ترازنامه و سود و زیان بوده‌ایم، از داده‌های صورت مالی منتشر شده توسط مؤسسه عالی بانکداری ایران به‌عنوان منبع داده‌ها استفاده شده

جمع‌آوری شده و با به‌کارگیری روش ARDL برای دوره زمانی ۱۴۰۱-۱۴۲۰ پیش‌بینی صورت گرفته است. برای نظارت شرعی یک متغیر مجازی تعریف شده که در آن برای دوره زمانی ۱۳۷۰-۱۴۰۰ عدد صفر و برای پس‌از آن تا ۱۴۲۰ عدد یک در نظر گرفته شده است. به این ترتیب، بررسی اثر کوتاه‌مدت و بلندمدت نظارت شرعی بر عملکرد بانک‌ها بررسی شده است.

انتظار می‌رود نظارت شرعی بر عرضه تسهیلات، جذب منابع، کیفیت دارایی، رتبه سلامت بانک‌ها اثرگذار باشد. به همین دلیل در این مقاله از نسبت تسهیلات به دارایی به‌عنوان معیار عرضه تسهیلات، از نسبت سپرده کل به بدهی به‌عنوان معیار جذب منابع، از نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات به‌عنوان کیفیت دارایی و از روش رتبه‌بندی کملز^۱ برای استخراج رتبه سلامت بانک‌ها استفاده شده است.

در جدول (۱) متغیرهای وابسته، توضیحی و مستقل معرفی شده‌اند. در نهایت در مدل‌های موردنظر، متغیرهای توضیحی که از نظر آماری معنی دار بودند، در مدل باقی ماندند.

جدول (۱): متغیرهای وابسته، کنترلی و توضیحی

متغیر وابسته	نسبت
عرضه تسهیلات	نسبت تسهیلات به دارایی
جذب منابع	نسبت سپرده کل به بدهی
کیفیت دارایی	نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات
رتبه سلامت	رتبه‌بندی کملز

است. این اطلاعات توسط بانک‌ها تهیه و در اختیار «مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران» قرار داده شده است. با وجود اینکه اطلاعات فوق‌الذکر ممکن است حسابرسی شده و نهایی نباشد اما می‌تواند نمادی از عملکرد شبکه بانکی کشور در اختیار محققین قرار دهد.

۱. روش رتبه‌بندی کملز توسط صندوق بین‌المللی پول برای نخستین بار در سال ۲۰۰۶ میلادی در گزارشی تحت عنوان «Financial Soundness Indicators» معرفی شده و نسخه به‌روزشده آن در سال ۲۰۱۹ منتشر شده است و تاکنون کشورهای بسیاری به‌عنوان یک روش مناسب برای ارزیابی بانک‌ها و شناسایی بانک‌های ضعیف از آن استفاده کرده‌اند. از جمله کشور آمریکا و کشورهای حوزه اتحادیه اروپا و برخی از کشورهای در حال توسعه نظیر پاکستان، هند، ترکیه و مالزی. در کشور ایران نیز در سال‌های اخیر مطالعات اندکی در این خصوص صورت گرفته است که از جمله آنها می‌توان به مقاله احمدیان (۱۳۹۷) اشاره نمود.

متغیرهای کنترلی	نسبت
نظارت شرعی	متغیر مجازی اگر نظارت شرعی وجود داشته باشد = یک در غیراین صورت صفر
متغیرهای توضیحی	نسبت
اندازه واسطه‌گری مالی	نسبت تسهیلات اعطایی به تولید ناخالص داخلی
مدل کسب‌وکار	نسبت دارایی نقد به دارایی نسبت سرمایه به کل بدهی نسبت درآمد بهره‌ای به درآمد نسبت درآمد غیر بهره‌ای به درآمد
ثبات	Zscore
کارایی	نسبت هزینه به درآمد
اندازه	لگاریتم دارایی
نوع مالکیت	اگر بانک خصوصی باشد عدد یک و در غیراین صورت صفر
متغیرهای کلان	تورم، قیمت سهام، رشد اقتصادی، نرخ بهره، نرخ ارز

منبع: (یافته‌های تحقیق)

مدل موردنظر برای بررسی اثر نظارت شرعی بر عملکرد بانک‌های کشور به شرح رابطه (۱) است.

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^p \gamma_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \varphi_i SS_{t-i} + \sum_{j=1}^k \sum_{i=0}^{q_j} X_{j,t-i} \beta_{j,i} + \epsilon_t \quad \text{رابطه (۱):}$$

در این رابطه، Y_t متغیر وابسته (نسبت تسهیلات به دارایی، نسبت سپرده به دارایی، نسبت مطالبات غیرجاری به تسهیلات اعطایی و رتبه سلامت بانک‌ها)، SS_t نظارت شرعی و $X_{j,t-i}$ متغیرهای توضیحی هستند.

۴-۲. آزمون‌های موردنیاز

قبل از برآورد مدل آزمون‌های موردنیاز اعم از آزمون ایستایی، نرمال بودن، واریانس همسانی، خودهمبستگی و ثبات مدل انجام شده است. سپس مدل مناسب انتخاب و اثر

نظارت شرعی بر عملکرد شبکه بانکی کشور بررسی شده است. همچنین از آزمون باند برای آزمون وجود رابطه بلندمدت استفاده شده است. نتایج بررسی بیانگر وجود رابطه بلندمدت بین متغیر نظارت شرعی و متغیرهای عملکرد بانکها است. برای آزمون وجود یا عدم وجود ریشه واحد، از پنج نوع آزمون استفاده شده است. آزمون دیکی فولر، آزمون دیکی فولر تعمیم یافته، آزمون الیوت- روتنبرگ- استاک بهینه، فیلیپس- پرون و کویاتکوسکی- فیلیپس- اسمیت-شین (آزمون KPSS(LM)) استفاده شده است. فرضیه صفر در آزمونهای دیکی فولر ساده، دیکی فولر تعمیم یافته، الیوت- روتنبرگ- استاک بهینه و فیلیپس- پرون این است که متغیر مورد بررسی دارای ریشه واحد است. اما فرضیه صفر در آزمون کویاتکوسکی- فیلیپس- اسمیت-شین^۱ این است که متغیر مورد بررسی ایستا است. رد فرضیه صفر در چهار آزمون نخست و پذیرش فرضیه صفر در آزمون پنجم بیانگر ایستایی متغیرها است. مقادیر داخل گیومه احتمال است. به دلیل اینکه آزمون الیوت-روتنبرگ-استاک بهینه برای سریهای مالی (غیربانکی) استفاده می شود، در این بخش از این آزمون استفاده نشده است. با توجه به ماهیت داده ها معیار KPSS به عنوان ملاک ایستایی جهت تصمیم گیری در نظر گرفته شده است.

جدول (۲): آزمون ریشه واحد

متغیر	تقویت شده دیکی - فولر آمار آزمون	استاک ^۲ روتنبرگ- الیوت-	فیلیپس - پرون ^۳	اسمیت - شین - فیلیپس کویاتکوسکی	ثابت ^۴	I(0) or I(1)
نسبت مطالبات غیر جاری به تسهیلات	۵۰۷۶۵۴۰۸ *** [۰,۰۰۰۰۰]	۳,۴۸۱,۰۸۰ *** [۰,۰۰۰۰۰]	۵,۹۳۳۳۹۵ *** [۰,۰۰۰۰۰]	۰,۳۰۰۶۶۱ ***	در سطح و عرض از مبدأ	I(0)

1. Kwiatkowski-Phillips-Smith-Shane
2. Elliott-Rothenberg-Stock
3. Phillips-Peron
4. Stationary

منغیر	تغیر شده دیکی - فولر آمار آزمون	یوت - روتبرگ - استاک ^۲	فیلیس - پرون ^۳	کویانگوسکی - فیلیس - اشمیت - شین	ثابت ^۲	I(0) or I(1)
نسبت دارایی نقد به دارایی	-۹,۲۵۸,۰۲۱ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	-۸,۶۲۸,۰۵۵ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	-۹,۱۷۴,۹۷۷ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	۰,۰۶۷,۱۰۱ ***	در سطح و عرض از مبدأ	I(0)
نسبت تسهیلات به دارایی	-۸,۰۸۹,۸۲۲ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	-۵,۴۰۵,۹۳۳ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	-۵۳,۰۱۹,۰۸ *** [۰,۰۰۰,۰۰۱]	۰,۳۶۱,۲۵۱ ***	بایکبار تفاضل گیری و عرض از مبدأ	I(1)
نسبت سپرده به بدهی	-۳,۳۶۱,۸۵۳ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	-۲,۰۱۹,۹۴۱ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	-۷,۳۷۷,۳۳۲ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	۰,۴۰۸,۸۶۶ ***	در سطح و عرض از مبدأ	I(0)
نسبت سرمایه به بدهی	-۸,۳۱۹,۱۸۰ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	-۸,۲۲۳,۱۱۹ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	-۱۲,۲۰۴,۱۹ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	۰,۰۹۸,۹۲۳ ***	در سطح و عرض از مبدأ	I(0)
نسبت درآمد بهره‌ای به درآمد	-۷,۰۲۷,۰۱۰ *** [۰,۰۰۰,۰۰۲]	-۲,۰۰۷,۸۹۹ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	-۷,۱۱۹,۶۵۱ *** [۰,۰۰۰,۰۰۴]	۰,۴۲۶,۵۵۹ ***	در سطح و عرض از مبدأ	I(0)
نسبت درآمد غیر بهره‌ای به درآمد	-۸,۳۳۹,۰۸۱ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	-۷,۰۹۲,۴۳۷ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	-۸,۵۶۱,۵۶۶ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	۱,۰۰۲,۲۷۴ ***	در سطح و عرض از مبدأ	I(0)
نسبت هزینه به درآمد	-۱,۰۶۶,۰۶۸۰ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	-۱,۰۵۷,۲۳۸ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	-۱,۰۶۴,۹۸۳ *** [۰,۰۰۰,۰۰۰]	۰,۱۲۰,۹۸۹ ***	در سطح و عرض از مبدأ	I(0)

متغیر	Zscore	نورم	قیمت سهام	نرخ ارز	نرخ سود سپرده	نرخ رشد اقتصادی
I(0) or I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)
ثابت ^۲	در سطح و عرض از مبدأ	با یکبار تقاضا گیری و عرض از مبدأ	با یکبار تقاضا گیری بدون عرض از مبدأ و روند	با یکبار تقاضا گیری و عرض از مبدأ	با یکبار تقاضا گیری و عرض از مبدأ	با عرض از مبدأ و روند
کریانکو فسکی - فیلیس - اشمیت - شین	۰,۵۷۳۳۷۷ ***	۰,۳۴۲۶۱۶ ***	۰,۲۵۸۱۲۷ ***	۰,۲۲۹۴۳۷ ***	۰,۳۸۸۶۰۳ ***	۰,۱۸۳۶۷۰ *
فیلیس - پرون ^۳	-۶,۷۳۶۸۷۲ *** [۰,۰۰۰۰۰]	-۲,۳۳۰۵۰۷ *** [۰,۰۰۹۱۰]	-۲,۳۱۰۴۸۲ *** [۰,۱۷۹۹]	-۲,۷۲۹۰۳۹ *** [۰,۰۸۹۷]	-۷,۴۹۳۵۵۵ *** [۰,۰۰۰۰۰]	-۳,۴۴۹۶۰۶ *** [۰,۰۷۷۹]
الوت - روتبرگ - استاک ^۲	-۷,۳۹۶۰۱۹ *** [۰,۰۰۰۰۰]	-۱,۹۷۵۳۵۸ *** [۰,۰۶۷۵]	-۲,۵۲۱۴۴۶ *** [۰,۰۲۲۷]	-۲,۸۹۳۴۱۴ *** [۰,۰۱۰۶]	-۱,۰۸۶۶۹۰۷ *** [۰,۰۸۶۵]	-۳,۸۴۱۲۹۶ *** [۰,۰۰۱۴]
آمار آزمون دیکی - فولر - تئویت شده	۷,۴۱۰۱۵۱ *** [۰,۰۰۰۰۰]	-۲,۷۶۱۱۳۷ *** [۰,۰۰۸۶۰]	-۱,۹۸۳۰۹۸ *** [۰,۰۴۸۰]	-۲,۸۱۲۲۹۳ *** [۰,۰۷۷۴]	-۵,۱۳۲۲۰۷ *** [۰,۰۰۱۰]	-۳,۵۳۵۱۵۷ *** [۰,۰۶۷۵]

* در سطح معنی داری ۱٪ ** در سطح معنی داری ۵٪ *** در سطح معنی داری ۱۰٪ منبع: (یافته‌های تحقیق)

داده‌ها باید دارای توزیع نرمال باشند. برای آزمون توزیع نرمال از آماره جاکوبرا استفاده می‌شود. آماره جاکوبرا دارای توزیع χ^2 است که فرضیه صفر این آزمون، این است که داده‌ها نرمال هستند که پذیرش فرضیه صفر بیانگر نرمال بودن داده‌ها است. نتایج

حاصل از آزمون این آماره برای سه مدل در جدول (۳) نشان داده شده است. با توجه به نتایج، فرضیه صفر را نمی‌توان رد کرد و پسماندهای مدل‌ها دارای توزیع نرمال است.

جدول (۳): آزمون نرمال بودن

مدل‌ها (متغیر وابسته)	Jaque-Bera (Probability)
مدل (۱) (عرضه تسهیلات)	۰,۲۵۵۳۳۲ (۰,۸۸۰۱۴۷)
مدل (۲) (جذب منابع)	۱,۱۳۷۸۵۶ (۰,۵۶۶۱۳۲)
مدل (۳) (کیفیت دارایی)	۰,۷۰۹۵۴۷ (۰,۷۰۱۳۳۲)
مدل (۴) (رتبه سلامت)	۱,۴۱۱۰۹۶ (۰,۴۹۳۸۳۸)

منبع: (یافته‌های تحقیق)

داده‌ها باید واریانس همسان باشند. برای آزمون واریانس ناهمسانی^۱، از آزمون براچ-پاگان-گادفری^۲ و گادفری^۳ (۱۹۷۸م) استفاده می‌شود که فرضیه صفر این آزمون بیانگر واریانس همسانی است که پذیرش فرضیه صفر بیانگر این است که داده‌ها واریانس همسان هستند. همان‌طور که در جدول (۴) مشاهده می‌شود، فرضیه صفر رد شده و مدل‌ها واریانس همسان هستند.

جدول (۴): آزمون ناهمسانی واریانس

آزمون و مدل‌ها	F-statistic (Prob)	Obs*R-squared (Prob)	Scaled explained SS (Prob)
مدل (۱) (عرضه تسهیلات)	۱,۶۵۱۹۳۴ (۰,۲۳۴۳)	۴,۶۵۸۹۳۴ (۰,۱۹۸۵)	۰,۰۰۴۱۹۶۶ (۰,۹۹۷۷)

1. Heteroskedasticity Tests
2. Breusch-Pagan-Godfrey
3. Godfrey

آزمون و مدل‌ها	F-statistic (Prob)	Obs*R-squared (Prob)	Scaled explained SS (Prob)
مدل (۲) (جذب منابع)	۲,۱۴۳۴۵۰ (۰,۱۵۶۷)	۲,۱۳۱۲۲۱ (۰,۱۴۴۳)	۰,۵۱۰۸۲۲ (۰,۴۷۴۸)
مدل (۳) (کیفیت دارایی)	۱,۱۹۴۲۵۸ (۰,۴۶۸۲)	۱۱,۲۳۶۴۹ (۰,۳۳۹۴)	۰,۴۱۸۱۷۳ (۰,۹۹۳۴)
مدل (۴) (رتبه سلامت)	۰,۲۳۷۹۸۹ (۰,۶۰۳۶)	۰,۲۶۹۶۶۶ (۰,۶۰۳۶)	۰,۰۱۷۰۱۱ (۰,۸۹۶۲)

منبع: (یافته‌های تحقیق)

داده‌ها باید خود همبسته باشند. برای بررسی خودهمبستگی از آزمون براچ گادفری^۱ استفاده می‌شود که فرضیه صفر این آزمون بیانگر این است که خودهمبستگی وجود ندارد. رد این فرضیه بیانگر وجود خودهمبستگی داده‌های موردبررسی است. نتایج بررسی در جدول ۵ بیانگر این است که مدل‌ها همبستگی سریالی ندارند.

جدول (۵): آزمون همبستگی سریالی

آزمون و مدل‌ها	F-statistic (Prob)	Obs*R-squared (Prob)
مدل (۱) (عرضه تسهیلات)	۰,۱۹۷۴۹۴ (۰,۸۲۳۲)	۰,۴۷۱۸۰۵ (۰,۷۸۹۹)
مدل (۲) (جذب منابع)	۰,۰۰۰۱۵۱ (۰,۹۹۰۴)	۰,۰۰۰۲۵۱ (۰,۹۸۷۴)
مدل (۳) (کیفیت دارایی)	۰,۹۰۷۲۸۸ (۰,۳۵۸۲)	۰,۹۷۸۵۷۴ (۰,۳۲۲۶)
مدل (۴) (رتبه سلامت)	۱۴,۶۵۶۰۱ (۰,۰۲۸۳)	۱۳,۶۰۷۳۳ (۰,۰۰۱۱)

منبع: (یافته‌های تحقیق)

برای تشخیص اینکه آیا مدل دارای فرم تبعی مناسب است یا خیر از آزمون رمزی استفاده می‌شود. فرضیه صفر این آزمون بیانگر عدم فرم تبعی غلط مدل است و پذیرش آن

1. Breusch-Godfrey

به مفهوم ثبات مدل و تأیید فرم تبعی است. نتایج بررسی این آزمون بیانگر این است که فرضیه صفر را می‌توان پذیرفت و مدل باثبات همراه است (جدول ۶).

جدول (۶): آزمون رمزی

آزمون و مدل‌ها	T-statistic (Prob)	F-statistic (Prob)
مدل (۱) (عرضه تسهیلات)	۰,۹۷۰۴۵۷ (۰,۴۰۳۴)	۰,۹۴۱۷۸۶ (۰,۴۰۳۴)
مدل (۲) (جذب منابع)	۱,۵۹۶۵۸۳ (۰,۱۳۱۲)	۲,۵۴۹۰۷۷ (۰,۱۳۱۲)
مدل (۳) (کیفیت دارایی)	۱,۹۱۳۴۹۱ (۰,۱۲۸۲)	۳,۶۶۱۴۴۷ (۰,۱۲۸۲)
مدل (۴) (رتبه سلامت)	۱,۵۰۱۸۸۷ (۰,۲۳۰۱)	۲,۲۵۵۶۶۳ (۰,۲۳۰۱)

منبع: (یافته‌های تحقیق)

پسران، شین و اسمیت^۱ (۲۰۰۱) با استفاده از شکل رابطه هم‌جمعی، روشی را برای آزمون اینکه آیا مدل ARDL حاوی یک رابطه بلندمدت بین متغیر مستقل و رگرسورها است، توصیه می‌کنند. پسران و شین و اسمیت (۲۰۰۱)، مقادیر بحرانی را برای مواردی که همه رگرسورها I(۰) و مواردی که همه رگرسورها I(۱) هستند، ارائه می‌دهند و استفاده از این مقادیر بحرانی را به‌عنوان دامنه برای مواردی که برخی از متغیرها I(۰) و برخی I(۱) هستند، پیشنهاد می‌کنند. فرضیه صفر در این آزمون این است که رابطه بلندمدت وجود ندارد. رد فرضیه صفر بیانگر وجود رابطه بلندمدت است. جدول (۷) نتایج را نشان می‌دهد.

جدول (۷): آزمون وجود رابطه بلندمدت (آزمون باند)

نتیجه	1%	2.5%	5%	10%	ارزش آماره F	متغیر وابسته
Null hypothesis is rejected	۶,۱ (۶,۷۳)	۵,۳ (۵,۸۳)	۴,۶۸ (۵,۱۵)	۴,۰۴ (۴,۴۹)	۱۱۶,۴۱۵۴	مدل (۱) (عرضه تسهیلات)

نتیجه	1%	2.5%	5%	10%	ارزش آماره F	متغیر وابسته
Null hypothesis is rejected	۶,۱ (۶,۷۳)	۵,۳ (۵,۸۳)	۴,۶۸ (۵,۱۵)	۴,۰۵ (۴,۴۹)	۷,۷۴۷۱۹۵۱	مدل (۲) (جذب منابع)
Null hypothesis is rejected	۴,۹۴ (۵,۵۸)	۴,۱۸ (۴,۷۹)	۳,۶۲ (۴,۱۶)	۳,۰۲ (۳,۵۱)	۱۲,۸۶۰۲۵۱	مدل (۳) (کیفیت دارایی)
Null hypothesis is rejected	۴,۹۴ (۵,۵۸)	۴,۱۸ (۴,۷۹)	۳,۶۲ (۴,۱۶)	۳,۰۲ (۳,۵۱)	۱۵,۰۲۲۹۱	مدل (۴) (رتبه سلامت)

منبع: (یافته‌های تحقیق)

۴-۴. نتایج تصریح مدل

از آنجاکه همه متغیرها مانا نیستند، بنابراین از مدل ARDL برای برآورد مدل استفاده می‌شود. ابتدا مدل پویا برآورد می‌شود. نتایج مدل پویا در جدول (۸) نشان داده شده است. با توجه به نتایج حاصل از مدل پویا، مدل‌های برآورد شده دارای R2 بالا هستند، که به معنای قدرت توضیح بالای متغیرهای مستقل است. مدل‌های برآورد شده نیز فروض کلاسیک را در مورد جمله خطا رعایت می‌کند.

از آثار نظارت شرعی بر عملکرد بانک‌ها این است که بتواند با نظارت شرعی بر قراردادهای تسهیلات و سپرده، عرضه تسهیلات و جذب منابع را بهبود ببخشد. همچنین با انطباق قراردادهای تسهیلات، بتواند از قراردادهای با ریسک اعتباری بالا جلوگیری به عمل آورده و مطالبات غیرجاری را کاهش دهد. در نهایت به دلیل بهبود عرضه تسهیلات، درآمد بانک‌ها ناشی از عرضه تسهیلات بهبود یافته و سودآوری بانک‌ها به عنوان یکی از موضوعات سلامت بانکی بهبود یابد. همچنین نظارت شرعی با کاهش نسبت مطالبات غیرجاری به تسهیلات بتواند کیفیت دارایی را بهبود ببخشد. ضمن آنکه نظارت شرعی می‌تواند با نظارت بر عملکرد مدیریت بانک‌ها کیفیت مدیریت را بهبود ببخشد و با ارائه راهکارهای عملیاتی و شرعی، جذب منابع و بهبود نقدینگی را تسریع نماید. همه این عوامل منجر به بهبود سلامت بانک‌ها خواهد شد. همان‌طور که نتایج مدل پویا نشان

می‌دهد، نظارت شرعی هم در دوره جاری و هم با وقفه اثر معنی‌دار بر عرضه تسهیلات، جذب منابع، کیفیت دارایی و رتبه سلامت دارد. به طوری که اثر آن بر نسبت تسهیلات به دارایی، نسبت سپرده به بدهی و رتبه سلامت مثبت و بر نسبت مطالبات غیرجاری به تسهیلات منفی است.

بانک‌های خصوصی به دلیل تنوعی که در عرضه تسهیلات دارند و جذب منابع آن‌ها به دلیل تنوع خدمات بیشتر از بانک‌های دولتی است، بنابراین معیار مالکیت بانک‌ها (اگر بانک خصوصی باشد = یک و در غیراین صورت = صفر) رابطه معنی‌دار و مثبت با عرضه تسهیلات و جذب منابع دارد. همچنین به دلیل روش‌های نوین که در شناسایی مشتریان به کار می‌گیرند، نسبت مطالبات غیرجاری آن‌ها در مقایسه با بانک‌های دولتی کمتر است. بنابراین رابطه بین مالکیت بانک‌ها و نسبت مطالبات غیرجاری منفی است. همچنین به دلیل برخورداری از عملکرد بهتر بانک‌های خصوصی در مقایسه با بانک‌های دولتی در معیارهای مختلف کم‌تر (کفایت سرمایه، کیفیت دارایی، مدیریت، سودآوری، نقدینگی و ریسک بازار) مالکیت بانک‌های کشور رابطه مثبت با رتبه سلامت بانک‌ها دارد (احمدیان ۱۳۹۷).

اندازه بانک با لگاریتم دارایی مشخص شده است. بانک‌های بزرگ عمدتاً دارای دارایی‌های قابل ملاحظه و در دسترس برای عرضه تسهیلات هستند. جذب منابع آن‌ها به دلیل شناخته شدن، بهتر از سایر بانک‌ها صورت می‌گیرد. اما مشکلات متعددی که در شناسایی مشتریان دارند، نظیر نقص در شناسایی و ارزیابی مشتریان، از مطالبات غیرجاری بیشتری در مقایسه با سایر بانک‌ها برخوردارند. تجربه بانک‌های بزرگ کشور بیانگر این است که بیش از سایر بانک‌ها ریسک‌پذیر بوده و حتی در شرایط رکودی بیش از سایر بانک‌ها مسئولیت تأمین مالی بخش تولید را برعهده داشته‌اند، بنابراین بیش از سایر بانک‌ها با ریسک اعتباری و ریسک نقدینگی همراه هستند. با توجه به فقدان سازوکار مناسب برای شناسایی مشتریان و مدیریت ریسک نقدینگی در شبکه بانکی کشور، افزایش اندازه بانک به جای بهبود رتبه سلامت بانک، باعث کاهش رتبه سلامت بانک می‌شود.

بازارهای ارز و سهام، بازارهای موازی بانک‌ها محسوب می‌شوند که رونق آن‌ها می‌تواند باعث خروج منابع از بانک‌ها شود. بنابراین با افزایش خروج منابع، قدرت عرضه تسهیلات توسط بانک‌ها کاهش می‌یابد. بنابراین نرخ ارز و قیمت سهام رابطه منفی با عرضه

تسهیلات و جذب منابع دارند. ضمن آنکه افزایش نرخ ارز و قیمت سهام، هزینه بنگاه‌ها را افزایش داده و توان آن‌ها برای بازپرداخت تسهیلات کاهش می‌یابد. بنابراین افزایش این دو متغیر منجر به تشدید مطالبات غیرجاری می‌شوند و نسبت مطالبات غیرجاری به تسهیلات اعطایی افزایش می‌یابد. همچنین قیمت سهام و نرخ ارز، رابطه منفی با رتبه سلامت بانک‌ها دارند. اگرچه افزایش قیمت سهام می‌تواند باعث بهبود سرمایه‌گذاری بانک‌ها و سودآوری آن‌ها شود اما نوسانات قیمت سهام، دارایی بانک‌ها را می‌تواند در معرض ریسک ناشی از نوسانات قیمت سهام قرار دهد. از طرف دیگر نرخ ارز نیز می‌تواند از جنبه‌های مختلف بانک را در معرض نوسانات ناشی از تغییرات نرخ ارز قرار داده و اثر منفی بر بهبود رتبه نظارتی بانک داشته باشد. اگرچه می‌تواند افزایش نرخ ارز، سودآوری بانک را بهبود بخشد اما به دلیل افزایش ریسک بانک ناشی از نوسانات نرخ ارز، می‌تواند اثر منفی بر رتبه بانک‌ها داشته باشد. مشارکت بانک‌ها در فعالیت‌هایی نظیر اعتبارات اسنادی و ضمانت‌نامه ارزی، آن‌ها را در معرض ریسک بلندمدت ارز و مشارکت در فعالیت‌هایی نظیر خریدوفروش ارز آن‌ها را در معرض ریسک کوتاه‌مدت ارز قرار خواهد داد. عدم توجه به مدیریت مناسب و تناسب ریسک و بازده سبد سرمایه‌گذاری در بازار سهام و بازار ارز می‌تواند حساسیت به ریسک بازار بانک‌های کشور را تشدید نماید. اگرچه رشد اقتصادی می‌تواند جذب منابع و عرضه تسهیلات را بهبود بخشد اما به دلیل ضعف در شناسایی مشتریان بانک‌ها، ریسک اعتباری تشدید می‌شود. ضمن آنکه وجود یک سیستم تأمین مالی ناکارآمد در شبکه بانکی کشور، باعث شده افزایش رشد اقتصادی اثر نامطلوب بر رتبه سلامت بانک‌ها داشته باشد. به نظر می‌رسد در چنین شرایطی بهبود شفافیت مالی بانک‌ها، و بهره‌مندی از ابزارهای نوین بانکی می‌تواند شرایط را تغییر دهد.

جدول (۸): نتایج مدل پویا

رتبه سلامت	کیفیت دارایی (نسبت مطالبات غیرجاری به تسهیلات)	جذب منابع (نسبت سپرده به بدهی)	عرضه تسهیلات (نسبت تسهیلات به دارایی)	
			۰/۴۶ (۱۱/۳۶)	نسبت تسهیلات به دارایی با یک وقفه

رتبه سلامت	کیفیت دارایی (نسبت مطالبات غیر جاری به تسهیلات)	جذب منابع (نسبت سپرده به بدهی)	عرضه تسهیلات (نسبت تسهیلات به دارایی)	
		۰/۳۵ (۳/۷۵)		نسبت سپرده به بدهی با وقفه
	۰/۷۹ (۱۲/۱۶)			نسبت مطالبات غیر جاری به تسهیلات با یک وقفه
	۰/۲۱ (۲/۴۹)			نسبت مطالبات غیر جاری به تسهیلات با دو وقفه
	۰/۱۰ (۲/۱۶)			نسبت مطالبات غیر جاری به تسهیلات با سه وقفه
۰/۴۴ (۳/۴۵)				بهبود رتبه سلامت باوقفه
۱/۸۸ (۱/۹۳)	-۱/۷۸ (-۳/۴۸)	۰/۷۸ (۱/۹۵)	۰/۹۰ (۱/۱۴)	نظارت شرعی
۳/۲۷ (۲/۶۶)	-۳/۲۶ (-۴/۴۹)	۰/۲۲ (۱/۷۲)	۰/۰۱۲ (۱/۹۰۹۵۰۴)	نظارت شرعی با وقفه
۰/۹۲ (۲/۶۷)	-۱/۸۸ (-۲/۱۵)	۱/۷۸ (۵/۷۵)	۰/۷۰ (۲/۳۴۵۸۴۶)	مالکیت
-۷/۵۷ (-۲/۵۷)	۱/۲۸ (۲/۴۸)	۰/۲۲ (۲/۱۲)	۰/۴۰ (۲/۴۵)	اندازه
۰/۰۹ (۴/۱۴)	-۰/۰۰۱ (-۳/۲۱)	۰/۰۲ (۰/۸۹)	-۰/۰۰۱۰۷۱ (-۴/۳۴)	نسبت حقوق صاحبان سهام به کل دارایی

رتبه سلامت	کیفیت دارایی (نسبت مطالبات غیرجاری به تسهیلات)	جذب منابع (نسبت سپرده به بدهی)	عرضه تسهیلات (نسبت تسهیلات به دارایی)	
-۰/۰۷ (-۲/۴۸)	۰/۰۳ (۳/۳۲)	-۰/۲۷ (-۲/۴۸)	-۰/۰۰۸ (-۲/۵۲)	تورم
-۰/۰۵ (-۲/۱۳)	۰/۱۹ (۲/۸۸)	-۰/۰۶ (-۲/۱۳)	-۰/۰۴ (-۲/۴۶)	نرخ ارز
-۲/۶۳ (-۲/۰۷)	۰/۱۱ (۲/۵۱)	-۴/۲۰ (-۳/۰۱)	-۲/۵۵ (-۲/۷۵)	قیمت سهام
-۴/۴۱ (-۲/۰۳)	-۲/۵۷ (-۲/۳۳)	۱/۶۱ (۲/۱۱)	۱/۵۹۰۰۰۶ (۲/۱۲)	نرخ سود سپرده
-۰/۰۶ (-۲/۴۸)	-۰/۱۵ (-۲/۹۵)	۰/۵۷ (۲/۲۲)	۱/۰۰۱ (۲/۰۴)	رشد اقتصادی
۰/۷۱ (۲/۵۱)	-۰/۷۵ (-۲/۹۵)	۳/۲۶ (۲/۱۱)	۰/۸۳ (۲/۰۵)	ثبات مالی
۰/۸۹	۰/۸۲	۰/۸۵	۰/۸۰	R-squared
۲/۱۱	۲/۰۴	۲/۸۸	۲/۱۲	D-W
۲۶/۷۰ (۰/۰۰۰۰)	۲۷/۰۸ (۰/۰۰۰۰)	۲۲/۰۸ (۰/۰۰۰۰)	۲۷/۶۶ (۰/۰۰۰۰)	F (prob)

منبع: (یافته‌های تحقیق)

نتایج مدل بلندمدت و رابطه هم‌جمعی (مدل کوتاه‌مدت) برای متغیر نظارت شرعی در جدول (۹) بیان شده است. با توجه به اهمیت متغیر نظارت شرعی در این جدول نتایج مربوط به این متغیر بیان شده و برای اختصار نتایج مربوط به سایر متغیرهای اثرگذار بیان نشده است.^۱

۱. نتایج نزد نویسنده محفوظ بوده و در صورت نیاز قابل دسترس است.

نتایج بررسی رابطه بلندمدت بیانگر این است که تمام ضرایب متغیرها معنی‌دار بوده و علائم موردانتظار را دارند.

وجود یک رابطه بلندمدت بین مجموعه متغیرهای مدل برآورد شده، زمینه استفاده از مدل تصحیح خطا را فراهم می‌کند که در آن نوسانات کوتاه‌مدت به مقادیر تعادلی و بلندمدت مربوط می‌شود. طبق نتایج بررسی، برای مدل‌های موردنظر در هر دوره تقریباً ۳۰، ۵۵، ۵۴ و ۶۴ درصد از عدم تعادل کوتاه‌مدت مطابق با مقادیر تعادل بلندمدت تنظیم می‌شود.

آنچه دارای اهمیت بوده این است که نظارت شرعی در کوتاه‌مدت اثر منفی بر عرضه تسهیلات و جذب منابع دارد اما در بلندمدت باعث بهبود این دو متغیر می‌شود. دلیل این تفاوت اثر این است که ممکن است برخی از قراردادهای مربوط به جذب منابع و عرضه تسهیلات از سوی هیأت نظارت شرعی مطابق با اصول شرع نباشد و لغو شوند. بنابراین در کوتاه‌مدت جذب منابع و عرضه تسهیلات کاهش می‌یابد. اما در بلندمدت و آموزش نیروی انسانی بانک‌ها در تنظیم قراردادهای مطابق با شرع، جذب منابع و عرضه تسهیلات بهبود خواهند یافت. همچنین نتایج بیانگر این است که در بلندمدت نظارت شرعی می‌تواند کیفیت دارایی را بهبود بخشد و نسبت مطالبات غیرجاری به تسهیلات را کاهش دهد. زیرا که در بلندمدت با انطباق قراردادهای مربوط به تسهیلات با شرع و شناسایی بهتر مشتریان، ریسک اعتباری کاهش خواهد یافت. اما در کوتاه‌مدت نظارت شرعی اثری بر کیفیت دارایی ندارد. زیرا که در کوتاه‌مدت، قراردادهای در شرایطی که هنوز نظارت شرعی وجود نداشته تنظیم شده و ممکن است دقت لازم برای انطباق با شرع صورت نگرفته باشد. همچنین در کوتاه‌مدت به دلیل اصلاحاتی که نظارت شرعی می‌تواند در تنظیم قراردادهای تسهیلات، عملکرد مدیریت بانک‌ها و مدل کسب‌وکار بانک‌ها ایجاد نماید، رتبه سلامت بانک‌ها کاهش یابد اما در بلندمدت و با اعمال اصلاحات موردنیاز در بانک‌ها، می‌تواند رتبه سلامت بانک‌ها را بهبود ببخشد.

جدول (۹): نتایج مدل بلندمدت و کوتاه‌مدت

رتبه سلامت (بهبود رتبه سلامت)	کیفیت دارایی (نسبت مطالبات غیرجاری به تسهیلات)	جذب منابع (نسبت سپرده به بدهی)	عرضه تسهیلات (نسبت تسهیلات به دارایی)	
۰/۵۵ (۱۱/۵۷)	-۰/۱۱۰ (-۲/۶۰)	۴/۳۰ (۴/۸۴)	۱/۱۴ (۲/۹۵)	اثر بلندمدت

رتبه سلامت (بهبود رتبه سلامت)	کیفیت دارایی (نسبت مطالبات غیرجاری به تسهیلات)	جذب منابع (نسبت سپرده به بدهی)	عرضه تسهیلات (نسبت تسهیلات به دارایی)	
-۰/۴۳ (-۳/۰۷)	۰/۴۳ (۰/۶۱)	-۲/۰۷ (-۲/۰۳)	-۰/۷۲ (-۲/۱۴)	اثر کوتاه‌مدت
۰/۸۵	۰/۸۷	۰/۸۳	۰/۸۱	R-squared
۲/۰۸	۲/۲۴	۲/۱۱	۲/۰۴	D-W
۴۲/۴۷ (۰/۰۰۰۰۰۰)	۱۹/۵۷ (۰/۰۰۰۰۰۰)	۱۶/۶۷ (۰/۰۰۰۰۰۰)	۵/۲۷۶۶۸۹ (۰/۰۰۰۰۰۰)	F (prob)
۰/۶۴ (۰/۰۰۰۰۰)	۰/۵۴ (۰/۰۰۰۰۰)	۰/۵۵ (۰/۰۰۰۰۰)	۰/۳۰ (۰/۰۰۰۰۰)	ضریب ECM

منبع: (یافته‌های تحقیق)

جمع‌بندی

در دهه‌های اخیر گام‌های مهمی در خصوص استانداردسازی و شرعی‌سازی فعالیت‌های بانک‌های اسلامی در کشورهای اسلامی برداشته شده است. مهم‌ترین این استانداردها اصول حاکمیت شرکتی برای مؤسسات ارائه‌دهنده خدمات مالی اسلامی ویرایش سال ۲۰۰۹ میلادی است که چگونگی برقراری حاکمیت شرکتی اسلامی را بیان نموده است. در این خصوص مطالعات تجربی نیز بیانگر بررسی اثرات برقراری حاکمیت شرکتی بر عملکرد بانک‌های اسلامی در مقایسه با بانک‌های غیراسلامی بوده است. وجود هیأت نظارت شرعی یکی از الزامات اجرای حاکمیت شرکتی اسلامی معرفی شده است که بسیاری از کشورهایی که بانک‌های اسلامی در آنها فعال هستند، نظیر مالزی و پاکستان، این کمیته را تشکیل داده‌اند و وظایف، کارکرد و مسئولیت‌های آنها را مشخص نموده‌اند. در ایران نیز ضوابط ناظر بر نظارت و تطبیق شرعی در مؤسسات اعتباری، مصوبه شماره ۰۶۱۵۱۴/۰۱ مورخ ۱۴۰۱/۰۶/۱۴ توسط دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی تهیه و به بانک‌ها ابلاغ شده است. آنچه مهم است بررسی اثرات اجرای این ضوابط بر عملکرد بانک‌ها است. مهم‌ترین کانال‌های اثرگذاری نظارت شرعی بر عملکرد بانک‌ها در این مصوبه، منابع و مصارف بانک‌ها و قراردادهای مرتبط با تسهیلات و سپرده است. با توجه

به جدید بودن این ضوابط، کمی نمودن و اندازه‌گیری اثر کار ساده‌ای نیست. بنابراین در این مقاله سعی شده، ابتدا مدل مناسب مبنی بر عوامل مؤثر بر عملکرد بانک‌ها برای دوره ۱۳۷۰-۱۴۰۰ طراحی شود سپس با پیش‌بینی متغیرهای اثرگذار و در نظر گرفتن معیار نظارت شرعی به صورت یک متغیر مجازی (از ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۰ صفر و پس از آن یک) مدل‌های مناسب مجدد برآورد شوند. به این ترتیب اثر نظارت شرعی بر عملکرد بانک‌ها قابل پیش‌بینی خواهد بود.

یافته‌های این مقاله بیانگر این است که نظارت شرعی در کوتاه‌مدت اثر منفی بر عرضه تسهیلات و جذب منابع و همچنین رتبه سلامت بانک‌ها دارد اما در بلندمدت باعث بهبود این سه متغیر می‌شود. همچنین نتایج بیانگر این است که در بلندمدت نظارت شرعی می‌تواند کیفیت دارایی را بهبود بخشد و نسبت مطالبات غیرجاری به تسهیلات را کاهش دهد. اما در کوتاه‌مدت نظارت شرعی اثری بر کیفیت دارایی ندارد.

این مقاله می‌تواند به سیاست‌گذاران در کمی‌سازی اثر مصوبه نظارت شرعی و بندهای مرتبط با آن را با عملکرد بانک‌ها کمک نماید. می‌توان در مطالعات دیگری به اثربخشی این مصوبه در مدیریت ریسک بانک‌ها پرداخت.

ملاحظات حقوقی

- پیروی از اصول حقوقی

تمامی اصول اخلاق در پژوهش در این مقاله رعایت شده است.

- تعارض منافع و اصول اخلاقی

بنابر اظهار نویسنده، این مقاله تعارض منافع ندارد.

بنابر اظهار نویسنده، این مقاله مستخرج از پایان‌نامه، رساله و طرح پژوهش نیست.

کتابنامه

۱. احمدیان، اعظم (۱۳۹۷). طراحی سیستم رتبه‌بندی نظارتی بانک‌ها در شبکه بانکی کشور (رویکرد کم‌لنز). فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۲۶(۸۵)، ۷-۳۱.
2. AAOIFI (2002a) Governance Standards for Islamic Financial Institutions No.1. Shariah Supervisory Boar: Appointment, composition, and report. Manama: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI).

3. AAOIFI (2002b) Governance Standards for Islamic Financial Institution No.2. Shariah review. Manama: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI).
4. Abdallah, A. A. (1994). The Role of Shariah Supervisory Board in Setting Accounting Policies in Islamic Banks. *Development of an Accounting System for Islamic Banks. Selected Readings*, 129-142.
5. Abdel Karim, R.A. (1993) The Independence of Religious & External Auditors: *The Case of Islamic Banks. Auditing, Accounting & Accountability Journal*, Vol. 3, No. 3, pg. 33-44.
6. Abdul Rahim, A. R., & Bakar, A. (2004). NB and Syafie, AW, A Preliminary study on the responsibility and independence of shariah Advisors of Islamic Banks. In *Proceedings of IIUM Accounting Conference II*.
7. Algaoud, L.M. and Lewis, M.K. (1997). *The Bahrain Financial Centre: Its Present And Future Role In Islamic Financing*. Accounting, Commerce and Finance: The Islamic Perspective *Quarterly*, 1(2), pp. 43-66.
8. Ahmadian, A. (2017). Designing the Regulatory Rating System of Banks in the Country's Banking Network (Camels Approach). *Economic Research and Policy Quarterly*, 26(85), 7-31.
9. Arsyianti, L, D. (2010). The Role of Shariah Supervisory Board in Islamic Financial Industry (Case Study: Ira, Malaysia, and Indonesia). *Ekonomi Islam Al-Infaq Quarterly*, 1(1),. 61-79
10. Banaga, A., Ray, G.H. and Tomkins, C.R. (1994). *External Audit And Corporate Governance In Islamic Banks*. Aldershot:Avebury.
11. Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1979). A Simple Test for Heteroscedasticity and Random Coefficient Variation. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1287-1294.
12. El-Nagar, A.A (1980). One Hundred Questions & One Hundred Answers Concerning Islamic Banks. Cairo: International Association of Islamic Banks.
13. GATI, V., & Basuki, B. (2020). Shariah Supervisory Board, the Political Connection and Performance. *Revista Espacios*, 41(22). 365-378..
14. Godfrey, L. G. 1978. Testing for Higher Order Serial Correlation in Regression Equations when the Regressors Include Lagged Dependent Variables. *Econometrica*, 46(6): 1303-1310.
15. Hafidhuddin, D. and Tanjung, H. (2006) *Shariah Principles on Management in Practice*. Jakarta: Gema Insani Press.
16. Haridan, N. M., Hassan, A. F. S., & Karbhari, Y. (2018). Governance, Religious Assurance and Islamic Banks: Do Shariah Boards Effectively serve? *Management and Governance Quarterly*, 22, 1015-1043. <https://doi.org/10.1007/s10997-018-9418-8>

17. Iqbal, M., Ahmad, A., & Khan, T. (1998). *Challenges Facing Islamic banking* (Vol. 1). Jeddah: Islamic Research and Training Institute.
18. Kamali, M. H. (2000). *Principles of Islamic Jurisprudence*. Cambridge: The Islamic Texts Society.
19. Karim, Md. Rezaul & Shetu, Samia Afrin. 2020. Level of Shariah Compliance in the Operation of Islamic Banks in Bangladesh: An Empirical Study. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 2020/3: 293-317.
20. Karim, R.A.A. (1990). *The Independence Of Religious And External Auditors: The Case Of Islamic Banks*. *Accounting, Auditing and Accountability*, 3(3), 34-44.
21. Lahsasna, A. (2010) Shariah Board. CFP Modules of Shariah Aspects for Business and Finance. Kuala Lumpur: INCEIF.
22. Lewis, M.K. and Algaoud, L.M. (2001). *Islamic Banking*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
23. Meutia, I., Aryani, D., & Widyastuti, S. M. (2019). Characteristics of the Sharia Supervisory Board and its Relevance to Islamic Social Reporting at Islamic Banks in Indonesia. *EKUITAS (Jurnal Ekonomi Dan Keuangan)*, 3(1), 130-147.
24. Mollah, Sabur, & Zaman, Mahbub,. 2015. Shariah Supervision, Corporate Governance and Performance: Conventional VS. Islamic Banks. *Journal of Banking & Finance* (2015), doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jbankfin.2015.04.030>
25. Musleh Alstartawi, A. (2019). Performance of Islamic Banks: Do the Frequency of Shari'ah Supervisory Board Meetings and Independence Matter?. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 11(2), 303-321. <https://doi.org/10.1108/IJIF-05-2018-0054>.
26. Muhamad, R. (2011). Shariah Compliance Process and Corporate Governance in Islamic Banking Institutions (IBIs): A proposed model. *Asian Journal of Accounting Perspectives*, 4(1), 36-48.
27. Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
28. Raman, A. A., & Bukair, A. A. (2013). The influence of the Shariah Supervision Board on Corporate Social Responsibility Disclosure by Islamic Banks of Gulf Co-operation Council Countries. *Asian Journal of Business and Accounting*, 6(2).
29. Siddiqi, M. N. (2006). Shari'ah, Economics and the Progress of Islamic Finance: The Role of Shari'ah Experts. Concept paper presented to stimulate discussion at the Pre-Forum Workshop on Select Ethical and Methodological Issues in Shari'ah-Compliant Finance, 21 April, Seventh Harvard Forum on Islamic Finance, Cambridge, MA.

30. Triyanta, A., & Hassan, R. (2011). The Process of Shariah Assurance in the Product Offering: Some Important Notes for Indonesian and Malaysian Islamic Banking Practice. *Islamic Economic Studies*, 130(545), 1-54.
31. Usmani, M.T. (2001). The Historic Judgement On Interest: Delivered In The Supreme Court Of Pakistan. Karachi, Pakistan: Idaratul Ma'arif.
32. Ulfi, I. (2020). Comparison of Sharia Governance Model in Islamic Financial Institutions between the GCC and Asian Countries. *Jaman Quarterly*, 2(2):149-157.
33. Warde, I. (1998). *The Role Of Shari'ah Boards: A Survey*. San Francisco: IBPC Working Papers.
34. Warde, I. (2000). *Islamic Finance In The Global Economy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.